

10. Kalkugnar på Hall

På Gotland har förutsättningarna för kalkbränning alltid varit gynnsamma. Det fanns riklig tillgång på lämplig kalksten som även var lättåtkomlig och av bästa kvalitet. I äldre tider var arbetskraften billig, det var gott om bränsle i skogarna, vidare fanns det många hamnar för utskeppning av kalk samt flera importörer och upphandlare både i utlandet och på det svenska fastlandet.

Historik

Vid tiden för de äldsta gotländska stenkyrkornas tillkomst tror man att kalk användes som murbruk när byggnadsstenen sammanfogades. Under denna tid uppfördes även "Kruttornet" i Visby samt en del medeltida stenhus i Visby stad, men stenhus byggdes även på den gotländska landsbygden. Stenbyggandet med bruten sten och kalkbruk kom antagligen hit med kristendomen och de första missionärerna. I början på 1200-talet kom kalkbruk till användning vid uppförandet av Visby ringmurs äldsta del. Enligt gamla handlingar tror man att kalkbränning bedrevs på Gotland redan under 1000-talet. Kalkbränning den tiden var en enkel process i jämförelse med andra kemisktekniska arbeten som garvning, järnsmältning och beredning av glas vilket bedrevs med stor skicklighet redan i förhistorisk tid.

För att omforma kalkstenen till "bränd kalk" gällde det att upphetta kalkstenen till 900-1000 grader så att kolsyran i det närmaste försvann ur stenen, då kunde den efter viss bearbetning (läskning) användas som murbruk.

Milor och enkla ugnar

Under äldre medeltid använde man enkla kalkmilor som det brändes kalk i. Ännu i början på 1900-talet brändes kalk i samma typ av milor för tillfälliga gårdsbehov. Man grävde en grop med ungefär 2 meters diameter och 1 spadtag djupt. I gropen placerades kalkstenen i ett visst mönster och den sten som skulle brännas lades upp i en rund kulle på eldhärden och därefter täckte man milan med jord för att öka värmeisoleringen. När man tänt milan brann den i några dygn och när den hade svalnat så rev man ut den. Delar av innehållet hade nu omvandlats till användbar kalk. På fastlandet kallas dessa små milor och ugnar för fältugnar och de användes även långt in på 1800-talet av Gotlands bönder för eget bruk. Kalkbränning i mila innebar stort slöseri med ved och kalk. När bränd kalk blev en exportvara på 1600-talet byggde man effektivare ugnar. Rå kalksten exporterades fram till 1630-talet som därefter brändes på främmande ort. År 1634 höjdes utförseltullen för rå kalksten med 50%, antalet kalkugnar för export av släckt kalk ökade då snabbt.

Kalkugnar

Den äldsta kalkugnen som haft betydelse för export av kalk anlades år 1621 på S:t Olofsholm av "Det Gullanske Companie" som tillkom på initiativ av danska regeringen. På grund av dåliga affärer gick kompaniet i konkurs år 1626. Kalkugnen låg sedan öde i flera år. År 1634 fick bröderna Jacob Madsen i Köpenhamn och Nils Mattsson i Visby, kungligt privilegiebrev på att få inrätta en kalkugn på S:t Olofsholm "på det ställe, varest det gullanske companie uppfört en sådan, som nu är öde."

Kalkugnen låg ett stycke norr om den lada som i våra dagar innesluter resterna av S:t Olofsholms kapell. Ugnen rymde 68 läster á 12 tunnor per läst. 1 läst = 0,6 m³.

I ugnen brändes kalk nästan oavbrutet i 250 år, den har haft många olika ägare men släcktes för alltid på tidigt 1860-tal. Från ugnen gick de sista kalklasterna, liksom de första, till nordtyska kusten som Wismar och Rostock.

Redan år 1665 fanns 21 kalkugnar på Gotland som vardera hade en kapacitet av 25-40 läster eller 16-25 m³ bränd kalk vid varje bränning. Under 1700-talets första del utökades antal ugnar snabbt men snart blev vedbristen märkbar och ägarna blev tvungna att förbättra ugnarnas konstruktion.

Redan år 1685 exporterades från Gotland cirka 10000 läster släckt kalk, osläckt kalk däremot exporterades enbart i 100 läster. Detta uppsving kom samtidigt som den svenska järnhanteringen blomstrade. För Gotlands del var detta ekonomiska uppsving av utomordentlig stor betydelse och kalkindustrin hade denna dominerande ställning ända fram till 1800-talets mitt. Den gotländska kalken behärskade fullkomligt marknaden i länderna kring Östersjön, kalken hade för öns ekonomiska liv samma betydelse som järnet hade i andra delar av Sverige. Enbart till utländska orter exporterades under perioden 1738-1740 närmare 7000 läster (4550 m³) släckt kalk. Före 1700-talets mitt sköttes frakterna av utländska fartyg, men efter år 1750 sker en ändring och de gotländska fartygen får en dominerande ställning tack vare duktiga gotländska skeppsredare.

Antalet kalkugnar i bruk under 1730-talet beräknas ha varit 80 st. Det sammanlagda antalet större och mindre ugnar i bruk år 1885 har inventerats till cirka 200 st.

En kalkugns inläggning, avbränning och utrivning fordrar minst 8-10 dagars omloppstid. I förhållande till varje kalkugns storlek så är de årliga bränningarna högst 12 och minst 7 bränningar. I början på 1700-talet var de flesta ugnar i storleken 50 läster. Arbetslönen för en ugn som avser ut och inlastning i ugnen, bränning samt läskning beräknas till 22 daler och 16 öre. Att kärra kalken ut till farkosten från en ugn kostade cirka 4½ Dlr.

Bergsrådet Samuel Gustav Hermelin redovisar år 1770 att det exporterades över 4000 läster kalk till Danmark och tyska städer för cirka 14000 riksdaler, förutom 6000 läster kalk som skeppades till inrikes orter.

År 1860 exporterades 459521 hl bränd (osläckt och släckt) kalk och till denna produktion gick det åt 114800 famnar ved till en kostnad av 5 kr per famn. Man beräknar att 1 skogsfamn ved motsvarar 3 kubikmeter.

Kalkugnar av gammal traditionell gotländsk typ var mycket förgängliga byggnadsverk, trots att de var av sten. Med undantag av de kalkugnar som byggts med mycket massiva murar är de flesta ugnar förfallna och i ruiner, en del är gräsbevuxna kullar som man har svårt att leta sig fram till. Orsaken till detta hastiga förfall är flera och en av dem är själva kalkbränningsmetoden. De små och medelstora ugnarna uppfördes ofta för tillfälligt behov av kalkstensblock i kallmur som vid varje bränning försvagades något. Ugnsmurens krön kom att hänga in mer och mer efter varje bränning och till slut så rasade muren in och ugnen fyllde igen sig själv om inte nödvändiga reparationer utfördes.

Ett fåtal ugnar av de viktigaste typerna och belägna vid de mest besökta platserna finns bevarade och införlivade bland Gotlands fasta kulturminnen.

Redskap och "lästning".

I anslutning till kalkugnarna finns olika byggnader samt verktyg som bibehållit sin traditionella utformning sedan århundraden. En vaktbyggnad "kurru" var skydd för kalkbrännaren då han dag och natt måste sköta ugnen när den var igång. "Kurru" byggdes antingen vid sidan om ugnsmunnen eller ett stycke bort från ugnen.

Kalkbrännaren hade speciella redskap till sin hjälp som knappast förändrats under seklernas lopp. För att sköta elden och fylla på med ved så stötte man in veden med hjälp av långa granslanor "rakar", på senare tid ersattes de av järnspett. Efter avslutad bränning så tömdes ugnen med hjälp av vanliga skyfflar. Vid "läskningen" använde man långskaftade klubbor av trä till att krossa större stycken av den brända kalken. Den uttagna kalken transporterades på skottkärror till en kalklada där den osläkta kalken förvarades.

Den osläkta kalken "läskades" till släckt kalk genom långsam vattenbegjutning. Mellan vattenbegjutningarna lämnades massan en stund för att vittra och falla sönder. Därefter bearbetades den osläkta kalken av trähackor med långa glest sittande pinnar. Om "lästningen" skedde för hastigt blev kalken grymig som grovt grus. Den släckta kalken förvarades i kalklador i avvaktan på utskeppning. Flera kalklador finns bevarade på några lastageplatser som Kullej, Barläst och Fårösund. Kalkstenen transporterades från kalkbrottet till ugnen och den brända kalken från ugnen till kalkladan, därefter ombord på kalkskutan. Transporten skedde huvudsakligen med skottkärror.

Kalkugnar i Hall.

Vid Kappelshamnsvikens västra strand och där berget stupar brant ner mot havet ligger Hall socken. Socken har knappast spelat någon större roll i den gotländska kalkindustrins historia. På Hall har det antagligen funnits åtta kalkugnar, varav det endast från två har skeppats kalk.

De enda kalkpatroner som drivit kalkbränning på export var släkten Wästöö. Flera från släkten har varit brukspatroner vid Storungs, Furubjers och på Ar. Många var köpmän, en del präster, länsmän och officerare. Den äldste i släkten Wästöö var född vid Othemars gård i Othem och kom till Västö gård i Hall år 1628. Han blev snart tingsdomare i Forse ting och dog 1687. Kalkugnen vid Västö gård uppfördes inte av släkten Wästöö utan av senare ägare.

Ugn nr 1.

Norr om Västö gård finns en bevarad kalkugnsruin som är nio meter hög med en inre diameter av fem meter och med en beräknad volym av 145 m³. Kalkugnen är murad mot kalkstensklinten. Murtjockleken är 2 m. Intaget av kalksten är uppe på platån. Ugnsmullhålet där man lastade in ved i ugnen ligger i söderläge på marknivå. Uttaget av färdigbränd kalk sker genom ett urlastningshål som ligger i marknivå mot norr.

Ovanför ugnsmunnen i sydost sitter en stenplatta med initialerna **PHL 1850**. Ägare till Vestö gård under 1850:talet var Per Herman Lindström, han var troligen den som anlade ugnen. Köpman Lindström ligger begravd på Hall kyrkogård.

Några lämningar efter kalklada eller kalkkurra finns inte i närheten av ugnen. Mordhögarna (jordhögarna) i anslutning till kalkugnen är av obetydlig storlek. Utskeppning av kalk från Västöugnen har antagligen skett från Kappelshamn men även från en brygga vid Västös gamla fiskeläge som ligger nedanför ugnen. Det berättas att även skutor gått in till bryggan med last till Västös gård. Enligt Munthe lades ugnen ner år 1903.

Ugn nr 2.

Enligt en inventering skall det ha funnits en kalkugn vid Grönbjersklint med kalklada av sten samt "kurrä" till kalkugnsfolket, anläggningen var värderad till 1000 daler silvermynt. Anläggningen skall ha tillhört Vasta bruk och där redovisar man ytterligare anläggningar: Masugn vid Vasta, såg vid Angelbos grund samt kvarn vid Norrvange grund. Av masugnen vid Vasta finns inte minsta rest kvar, men den lär ha legat alldeles i närheten av Vastaån som har sitt utlopp i Kappelshamnsviken.

Ugn nr 3.

Kalkugn nummer tre ligger cirka 500 m söder om Hall kyrka, ugnen tillhör fastigheten Gannarve. Det finns inte några uppgifter om ugnens höjd och volym. Man vet att ugnens inre diameter varit 2,7 m, men inte när ugnen byggdes upp eller lades ner.

Ugn nr 4.

En kalkugn låg vid Norrbys, ugnens rester ligger i nordvästlig riktning på ett avstånd av 1700 m från Hall kyrka. Man ser idag endast en jordhög och mycket små synliga rester av ugnen. Ugnen beräknas ha varit 5 m hög och med tre meters inre diameter som hade en volym av 35 m³. Ugnen har haft två ugnsmunnar, en för eldning och den andra för uttag av kalk. Ugnen anlades år 1855 och blev nerlagd år 1885. Ugnen raserades helt när den enskilda vägen från Norrbys till Västö gård byggdes i början på 1950-talet.

Ugn nr 5.

Från vägskälet vid Hall kyrka ligger Medebys kalkugn utmed en skogsväg som tidigare var skolväg för barnen från Hallshuk och Medebys. Kalkugnen var uppbyggd mot en klint, den inre diametern var 3 m, höjden var 3,5 m och den rymde 22 m³. I dag är ugnen en jordhög med synliga rester. År 1858 byggdes ugnen upp och den lades ner år 1885.

Ugn nr 6.

Det låg tre kalkugnar i den västra delen av socknen. En kalkugn låg i den s.k. Helendeskogen och finns kvar där som ruin. Avståndet från kyrkan är 3300 m. I folkmun har den kallats "Hellvigs körkä". Ugnen är till hälften byggd mot en klint och har haft 2 ugnsmunnar, en för eldning och en för uttag av kalk. Ugnen var 2 m hög och en inre diameter av 2,5 m, med en volym av cirka 10 m³. Ugnen byggdes i början av 1850-talet och lades ner cirka 1885.

Ugn nr 7.

Strax väster om vägen mellan Hägvards och Häftings ligger ännu en kalkugn som hade en beräknad volym av 44 m³. Ugnen är byggd mot en klint, det som är kvar av ugnen är en jordhög med synliga rester av ruinen som byggdes på 1850-talet och lades ner i slutet på 1880-talet

Ugn nr 8.

Inte mer än sexhundra meter från ovanstående kalkugn låg en ugn med en höjd av 5 m och med en inre diameter av 4 m, den beräknade volymen var 53 m³. I anslutning till ugnen låg en "kurrä" där kalkbrännaren kunde söka skydd. Även denna ugn beräknades vara anlagd på 1850-talet och nerlagd cirka 1885.

Det kan knappast ha förekommit någon utskeppning av kalk från dessa små ugnar, de har säkert varit byggda för lokal produktion och försäljning.

Före år 1733 fanns det enligt dessa källor inga kalkugnar i socknen och den sista kalkugnen har man antagligen slutat använda under 1900-talets första år. Det var 1800-talet som för Hall innebar kalkbrännningens blomstringstid med välstånd för socknens befolkning.

Kalkugnar byggda före år 1665 utmed Kappelshamnsviken.

Kappelshamnsviken gränser till socknarna Hall, Hangvar, Lärbro och Fleringe. Viken sträcker sig cirka en mil in i landet och är så djup att kalkstensskutorna kunde trafikera kalkungshamnar långt in i viken. Före år 1665 fanns tre kalkugnar byggda utmed Kappelshamnsvikens stränder.

Flenvikens ugn.

I Hangvars socken låg "Flenvikens ugn" väster om Kappelshamns brygga. Man vet ingenting om ugnens höjd och inre diameter men beräknar att den totala volymen varit cirka 60 m³.

År 1931 fanns det obetydliga rester kvar av ugnen och Carl von Linné har troligen avbildat ugnen år 1741. Från år 1680 var tingsdomare Peder Jönsson Westöö från Vestö gård i Hall ägare till ugnen under en viss period. Hans söner Petter och Hans Westöö har även varit ägare till ugnen. Man kan spåra ägare fram till 1900-talets början då den antagligen lades ner.

Grönskogs ugn.

Ugnen vid Storungs eller "Grönskogs ugn" byggdes år 1658 och ligger i Lärbro socken. På en "Carta von Gotland Anno 1645" finns namnet Grönskogs på en gård något öster om Storungs med brygga utan kalkugn. Senare finns redovisat att Grönskogs ugn har en uppmurad kalklada samt 2 hus till kalkugnsfolket., allt värderat till 1000 Dr. År 1717 finns ugnen inlagd på lantmäterikarta. AB Karta o Oaxen blev ägare till ugnen år 1896, den lades då ner.

Ugnen hade en höjd av 8 m, murtjockleken var 2,6 m med en inre diameter av 3,7 m. Volymen var på cirka 70 m³. På platsen har funnits en stor kalklada och "kurrä" till kakelugnsfolket. Mellan ugn och kalklada har funnits en täckt gång.

Hundståde ugn.

Den tredje ugnen låg vid Hundståde, 3 km norr om Storungs på gränsen till Fleringe. Ugnen har varit 7 m hög, den inre diametern var mellan 4,1 och 5,5 m och den beräknade volymen 85 m³. I anslutning till ugnen fanns väldiga mordhögar. I området har man påträffat grundmurar av en kalklada. Det har även funnits spår av en brygga varifrån man skeppade ut kalken. Ugnen anlades år 1665 och lades ner år 1898.

Ugnen drevs under en period av köpmannen Hans Westöö och sedan av sonen Carl Petter Westöö. År 1898 såldes ugnen till AB Karta & Oaxen som därefter lade ner den.

Från Carl von Linnés besök i Kappelshamn år 1741.

Efter besöket i Hangvar fortsatte resan till Kappelshamn. Linné framhåller att Kappelshamn har en bra hamn för sjöfarande, hamnen är dock utsatt för nordvästlig vind. Enligt Linné hade Kappelshamn ett kalkbruk, här fanns en kalkugn som stod i anslutning till hamnen.

Kalkugnen var byggd som en masugn med 4 famnars höjd (7,5 m) och en bredd på 2½ famnar (4,6 m). Kalkugnen var byggd av kalksten och när den skulle renoveras skedde det från insidan. Den råa kalken föres upp och in i ugnen genom ett hål som murades till under själva bränningen. En bränning pågick i ungefär i två dygn och av den får man ut ungefär 50- 70 läster kalk (en läst = 0,6 m³). I botten på ugnen fanns en öppning där man lade in ved i ugnen under själva bränningen. Bränningen av en ugn i denna storlek pågick i ungefär två dygn och till detta gick det åt ungefär 20 famnar ved eller 60 m³. En skogsfamn ved är cirka 3 m³.

Den brända kalken transporteras sedan ner till kalkladan där den läskades till släckt kalk genom långsam vattenbegjutning och omröring. Luften i kalkladan var mycket påfrestande för arbetsfolkets läppar och öppna hud, många av arbetsfolket var hudlösa och utslagna. Linnés redovisning här är den enda litteratur som redovisar hur svår arbetssituationen var för de anställda under läskningen i kalkladorna. Området omkring kalkugnen och hamnen var enligt Linné full av kasserad kalksten och ved. Linné var orolig för att skogen i längden inte skulle räcka till om kalkbrukarna fick disponera skogen fritt.

Kalkugnsägarna uppträdde mycket förnämt med klädedräkt och i uppförande. En kalkbrukare kunde årligen sälja 700-1000 läster kalk till bra pris. Det var mycket stor skillnad på social standard mellan kalkbruksägaren och kalkugnsarbetaren.

Linné redovisar samtidigt från sitt besök i Kappelshamn att mycket virke låg i stora virkesstaplar i hamnområdet. På hamnen låg bjälkar som var sålda till tyskar och danskar. Balkarna var 14-16 alnar långa (8,5- 9,5 m) , 7 tum breda och 7½ tum höga (ca 18 cm) samt kostade vardera 16 styver. Det fanns även bjälkar som var 12 alnar långa (7 m) 6 tum breda och 5½ tum höga (ca 15 cm) och som såldes av bonden för 8 styver. De flesta bjälkarna var spruckna. När bönderna högg dem i skogen på våren sågade man dem till rätt storlek direkt och virket fick inte tid till att torka.
1 tum = 2,5 cm, 1 aln = 60 cm, 1 famn = 1,84 m, 1 läst = 0,6 m³

I anslutning till avresan passade Linné på att plocka petrifikater på stranden som han var mycket intresserad av.

Export av kalk.

År 1861 exporterades mer kalk från Kylej än från något annat hamnområde på Gotland men förutsättningarna ändrades och år 1886 exporterades mest kalk från Kappelshamnsområdet.

Kalkugn	Läskad kalk I läster	Oläskad kalk i tunnor
Grönbjers	1164	205
Hunstäde	464	17
Flenviker	358	-

Summa	1986	222

Kalkugnar byggda efter år 1665 vid Kappelshamnsviken

Hangvar socken.

Efter år 1665 finns 16 ugnar registrerade i Hangvars socken. Exporten från de producerande kalkugnarna skedde från Kappelshamn hamn. Vid Kappelshamns brygga anlades ytterligare en ugn år 1863 med en beräknad volym på 100 m³. Ugnen lades ner år 1910.

Vid Flenviker och nordväst om vägskälet till Hall anlades år 1870 en ugn som hade en volym på 110 m³. Ugnen lades ner år 1905.

De övriga ugnarna är antagligen avsedda till egen eller lokal produktion, eftersom volymen per ugn var cirka 20 m³. Eventuell export skedde över Kappelshamn.

Lärbro socken

Efter år 1665 finns 11 kalkugnar registrerade i Lärbro socken. I socknen finns två st utlastningsområden, Kappelshamnsviken i socknens norra del samt från Barläst på den östra kusten. Inne i "vikänden" ligger Nyhamns kalkugn som hade en volym av 60 m³. Vid Nyhamn har funnits kalklada och hamn. Ugnen anlades år 1830 och lades ner 1898.

Köpman Carl Petter Wästöö har under en period varit ägare till ugnen, därefter ärvdes ugnen av hans måg Herman Hägvall och de senaste två åren ägdes ugnen av hans sterbhus fram till år 1897, då ugnen såldes till AB Karta & Oaxen som lade ner ugnen.

Fleringe socken.

Fleringe socken ligger på Kappelshamnsvikens östra sida och i anslutning till Gotlands nordliga strandlinje. I socknen har 12 st kalkugnar varit registrerade. Utlastningshamnar har varit Bläse och Ar. Bläse har varit ett centrum med sammanlagt 6 st ugnar. Hamnförhållandena var mycket goda men utsatta för nordvästliga vindar.

Vid Bläse började kalkbränningen år 1866. År 1883 fanns i Bläse två kalkugnar, ytterligare en kolugn som byggdes år 1913. Kalkstenen bröts i ett brott längre inåt land och forslades på järnväg till ugnarna i hamnen. Till de två kalkugnarna forslades

kol och kalksten upp till de högst belägna luckorna, där blandades kol och kalksten som tippades ner i ugnen. Den brända kalken lagrades sedan i kalkladorna där den "läskades" med vatten och utvecklades till bränd kalk. Kalken skeppades sedan vidare. Efter andra världskriget skeppades enbart obränd kalksten från Bläse och i mitten av 1950-talet flyttades verksamheten till Storungs.

År 1885 såldes ugnarna till Bläse Kalkbruks AB och 1896 köpte AB Karta & Oaxen bruket. Skånska Cement övertog driften och på 1920 och 1930-talen arbetade 140 personer på bruket. På 1980-talet övertog en museistiftelse mark och byggnader av Euroc och från år 1983 är Bläse ett museum.

Bläse kalkbruksmuseum skildrar en period i Gotlands flerhundraåriga kalkstensindustris historia.

Kalkbruksrörelsen

Exporten av kalk var under mitten och senare delen av 1800-talet omfattande. I de norra strandsocknarna och på Gotland uppfördes stora kalkugnar, kalkskutor byggdes i hundratal och befraktades, skogarna höggs ner till kalkugnsved och trakterna "vimlade" av vedhuggare, stenbrytare, kalkugnskarlar, patroner och skeppare.

Kalkindustrin hade också sina sociala verkningar. Kalkugnsfolket utgjordes till en viss del av människor som inte hade det bästa rykte. Gotland fick så småningom genom kalkindustrin en herrgårdskultur som tidigare hade saknats. Denna herremansklass växte hastigt upp men efter sekelskiftet tynade den bort och försvann.

Att anlägga en kalkugn förutsatte kompetens och organisation. Ugnen skulle byggas upp med tillhörande kalklada och "kurrä" övernattningsbod. På varje ugnsområde och hamnområde byggdes vägar och lastkajer, redskap skulle anskaffas, hästar inköpas och skickliga kalkbrännare anställas, kalkbrott skulle anläggas och sten brytas samt skog köpas in, fällas och transporteras ner till kalkugnen.

Det var mycket arbete med transport av kalksten och ved till ugnarna. Ugnarna skulle "laddas" med kalksten och bränningen övervakas. När bränningen var klar skulle kalken tas ut ur ugnen samt läskas till släckt kalk i kalkladan. Den släckta kalken transporterades därefter till utskeppningsplatsen där den lastades ombord på kalkskutorna. Den osläckta kalken placerades i tunnor för utskeppning. I anslutning till tömning av ugnen utfördes även nödvändiga reparationer.

I detta arbete skall enligt uppgift även kvinnor ha deltagit.

Kalktunnbindning.

Gotlandsböndernas sysselsättning med slöjd har aldrig varit särskilt utbredd. Deras verksamhet har mest rört sig omkring kalkmilor, tjärdalar (såidar) sågkvarnar och kalkugnar. Träkolshanteringen upphörde under 1600-talet och kalkbränningen övertogs av ett antal kalkpatroner. Bönderna hade då kvar skogen att arbeta med och under ett par hundra år utgjorde sågade trävaror som balkar, plank, bräder sparrar samt tjära som jämte kalken var Gotlands viktigaste exportvaror.

Tillverkning av kalktunnor var inte svårt men krävde gott om tid. Till stavar och bottnar använde man risprät furu, gran användes sällan. Sedan virket forslats hem sågades det till "packar" med en längd av cirka 74 och 30 cm, detta motsvarar tunnans höjd och bottnarnas tvärmått. Den gamla metoden var att använda klyvjärn till stavämnen av lagom tjocklek, ½ tum (ca 12 mm). Formningen av stavarna utfördes med en bandkniv, sedan ämnet satts fast i "knekten" som stod mot en vägg. I denna typ av tunnbinderi använde man inte hyvel. Stavarna var bredast på mitten och tunnorna var svagt buktiga och det gick åt 10-12 stavar per tunna.

När tunnvirket var klart fick man skaffa bandvirket. På Gotland fanns ängsmarkena kvar, man högg och körde hem några lass hasselkäppar och skar till dem med en bandkniv. När stavar bottnar och band var färdiga skulle tunnvirket torka, därefter kunde monteringen av tunnorna börja. Tunnorna levererades inte alltid i färdigt skick till hamnarna. Leveranserna skedde i form av stavar, bottnar och band. Tunnorna monterades av särskilda tunnbindare nere i hamnarna i samband med packning och lastning. Färdigmonterade tunnor betalades vanligen med 2 kronor per läst eller 17 öre/st. De sista åren var priset uppe i 3 kr och 50 öre per läst eller 30 öre/st.

En flyhänt tunnbindare kunde slå ihop 50 – 60 tunnor per dag. Gotlands snabbaste tunnbindare hette Boman vid Gartarve i Tingstäde. Han "slog ihop 6 läster eller cirka 72 tunnor per dag.

Tunnorna tillverkades vintertid och tidigt på våren kom de första beställningarna från kalkpatronerna. Tunnorna lastades skrinkdor med 120 – 150 tunnor som last och kördes ofta flera mil till hamnarna där de levererades.

Tunnbindningen levde kvar längst i Boge, Othem Tingstäde, Lärbro och Hejnum. Hejnumborna levererade tunnor ända till Bläse i Fleringe. År 1898 upphörde tunnbinderi i Hejnum, varefter exporten av kalk i tunnor minskade och upphörde.

Enligt Hans Hansson så rymde en kalktunna från år 1851, "omkring 12 kappar" eller 55 liter. Under 30-årsperioden 1850 – 1899 beräknades exporten till 3 057 000 kalktunnor, i medeltal 100 000 tunnor per år. Inom kalkindustrin minskade efterhand böndernas medverkan till leverans av kalkugnsved samt tillverkning av kalktunnor för export av packsten (osläckt kalk).

Framställningen av kalktunnor hade under åren utvecklats till en omfattande hemslöjd som är värd ett särskilt kapitel i skildring av gotländskt näringsliv.

,